

РОЗВИТОК В УЧНІВ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ СУСПІЛЬСТВОЗНАВЧИХ ДИСЦИПЛІН

У статті окреслено провідну роль суспільствознавчих дисциплін у розвиткові громадянської компетентності учнівської молоді.

Проблема розвитку в учнів громадянської компетентності лишається актуальною упродовж не одного десятик років. Пильної уваги вона потребує й нині. Це пов'язано з тим, що в суспільстві постійно відбуваються модернізаційні процеси: змінюється спосіб життя людей, активно розвивається між культурна комунікація, відбуваються різного роду інтеграційні процеси. У зв'язку з цим, сучасні учні мають бути компетентними в питаннях співіснування, взаємодії, грамотного повождення в соціумі.

Розвивати громадянську компетентність школярів важливо повсякчас у навчально-виховному процесі, оскільки вона є інтегрованою характеристикою особистості. Важливу роль у такій роботі відіграють уроки. Під час проведення занять учитель має можливість забезпечити розвиток громадянської компетентності в її компонентах – ціннісному, діяльнісному та процесуальному [1].

Серед шкільних дисциплін, що дозволяють ефективно вирішити завдання розвитку в учнів такої компетентності, є предмети освітньої галузі «Суспільствознавство», оскільки в них Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти [1] закладено громадянськознавчий зміст.

Проблему розвитку громадянської компетентності в різних її аспектах розглядали такі провідні вітчизняні науковці: В. Андрищенко, І. Бех, І. Зязюн, В. Кремень, О. Пометун, О. Сухомлинька, Г. Філіпчук, К. Чорна та ін. Вона була й залишається об'єктом дослідження і зараз, тому ми в статті зупинимося лише на окресленні ролі суспільствознавчих дисциплін у розвитку в учнів вищевказаної компетентності, що і становить мету статті.

Серед педагогічного загалу відомо, що однією з ключових компетентностей учня є громадянська компетентність, яка має формуватися в навчально-виховному процесі загальноосвітнього навчального закладу.

Нині існує низка визначення поняття «громадянська компетентність». Наприклад, О. Пометун вважає, що це здатність людини активно, відповідально й ефективно реалізовувати громадянські права й обов'язки з метою розвитку громадянського суспільства. У структурі такої компетентності дослідниця виділяє:

– громадянськознавчі знання, що містять: а) філософсько-

---

* © Гончаренко Л. А.

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

культурологічні та морально-етичні; б) політологічні; в) правові; г) економічні; д) соціальні;

– *громадянські вміння*, що необхідні для ефективної соціалізації учня в політичній, правовій, соціальній, економічній та інших сферах суспільного життя та пізнання оточуючого світу протягом життя;

– *громадянські цінності, ставлення, установки*, серед яких можна виокремити загальнолюдські, демократичні, національні [3].

Сучасні науковці подають велику кількість визначень поняття «громадянська компетентність». Ми не будемо докладно зупинятися на кожній з них, а окреслимо інтегроване розуміння цього терміна. Тож, громадянська компетентність, як і будь-яка інша, складається із сукупності знань, умінь, навичок, переживань, переконань, емоційно-ціннісних орієнтацій (установок). У своєму поєднанні всі ці елементи допомагатимуть людині усвідомити своє місце в суспільстві, виконувати обов'язок і нести відповідальність перед співвітчизниками, Батьківщиною і державою [2].

У Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти метою освітньої галузі «Суспільствознавство» є забезпечення розвитку учня як особистості, яка керується гуманістичними нормами і цінностями, усвідомлює себе громадянином України та успішно самореалізується в сучасному українському суспільстві [1]. Також відповідно до стандарту важливими завданнями суспільствознавчої освіти є формування в учнів цілісної системи умінь і навичок дослідження суспільних проблем, пропонування способів їх розв'язання, проведення аналізу та оцінювання суспільних явищ, процесів і тенденцій у державі та світі; здійснення самостійного пошуку в різних видах джерел інформації про життя суспільства і людини в ньому; формування активної громадянської позиції, загальнолюдських моральних якостей, правової та економічної культури, мотивації до соціальної активності.

Як уже зазначалося, у структурі громадянської компетентності школяра О. Пометун виокремлює три компоненти: «ціннісний (ставлення, ціннісні орієнтації, переживання і т. ін.), діяльнісний (уміння й навички) та процесуальний або особистісно-творчий (стосується сфери самореалізації) та визначає її як сукупність освітніх елементів, що складається із знань, умінь, навичок, переживань, емоційно-ціннісних орієнтацій, переконань особистості, які допомагають людині усвідомити своє місце в суспільстві, обов'язок і відповідальність перед співвітчизниками, батьківщиною та державою» [2].

Зважаючи на подану вище класифікацію структурних компонентів громадянської освіти, розкриємо розвиток їх в учнів під час вивчення суспільствознавчих дисциплін.

Ціннісний компонент компетентності розкривається через зміст освіти шляхом відбору й структурування навчального

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

матеріалу курсу, який забезпечує умови формування демократичних цінностей, орієнтацій, сприйняття ідеалів демократії, вироблення ставлень і мотивів діяльності, які є складовими громадянської позиції [2].

Діяльнісний компонент передбачає виконання певної дії і особливо мотивацію на її виконання. Педагогові, який викладає суспільствознавчі дисципліни важливо враховувати особливості цього компоненту під час роботи з формування громадянської компетентності учнів і спрямовувати роботу на розвиток в них соціальної активності, що може проявлятися через участь у соціальному проектуванні, дослідженні і вирішенні суспільних проблем.

Разом з тим учителі мають подавати школярам громадянсько-знавчі знання уміння, навички, якими буде оперувати дитина в майбутньому.

Процесуальний компонент громадянської компетентності передбачає залучення учня до активної навчальної діяльності, що супроводжується внутрішньою розумовою активністю. Паралельно з освоєнням діяльності учень формує свою систему цінностей. з пасивного споживача знань школяр стає активним суб'єктом освітньої діяльності, що забезпечує послідовну та ефективну реалізацію компетентісного підходу.

Уроки суспільствознавства надають можливості дітям під час формування громадянської компетентності збагнути важливість міжкультурної комунікації, адже сформовані її навички суттєво впливають на розвиток полікультурної свідомості учня, адже вона спонукає до розуміння цінностей, норм, уявлень, способу життя представників інших культур, дає можливість через взаємодію збагнути культурний контекст певного народу. Тому кожен педагог-суспільствознавець, будуючи в умовах полікультурного простору навчальний процес, має спиратися на теорію міжкультурної комунікації, що дозволить виділити в змісті навчальних дисциплін такі блоки, корті б відображали: національно-специфічні особливості засвоєння мовних та культурних систем і містили інформацію про норми поведінки, прийняті в тій чи іншій культурі; традиції, звичаї й обряди; традиційно-побутову культуру; інформацію про національну картину світу, котра відображає специфіку сприйняття навколишньої дійсності, особливості менталітету. Такими дисциплінами в першу чергу мають стати гуманітарні, котрі дають можливість поєднати комунікативний процес з процесом пізнання культурних відмінностей. Відповідно, спеціалістам гуманітарного профілю під час роботи з дітьми варто зважати на: перцептивні дії – учити учнів до спілкуватися, визначати характер переживань і стан школяра на основі вербальних та невербальних ознак; комунікативні дії – правильне, емоційне, образне, стилістично марковане мовлення, доречна міміка, жестикуляція; інтерактивні дії – використання кооперативного стилю спілкування. Разом з тим педагог-суспільствознавець має

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

навчити дітей різним комунікативним тактикам, зокрема, умінню вступати в контакт з представниками інших культурних груп і підтримувати його; обмінюватися думками; активно слухати на основі відображення сказаного; демонструвати уважність; перепарфразувати сказане, демонструючи розуміння; ідентифікувати емоції іншої людини, створюючи атмосферу довіри; підтримувати увагу до співрозмовника, укріплювати довіру в міжособистісних стосунках; ставити питання відкритого, закритого та дослідницького типів. У процесі такої педагогічної роботи формується вторинна мовна особистість, яка володіє здатністю реалізувати себе в межах діалогу культур.

Комунікація в міжкультурному контексті є особливим видом, бо її учасники належать до різних культур і мають усвідомити культурні відмінності один одного. Часто, коли контактують дві людини, які відрізняються способом життя, ціннісними орієнтаціями, поглядами тощо, то процес комунікації ускладнюється такими факторами: комунікативними – мова, контекст, стиль, невербальна поведінка; психологічними – сприйняття, оцінка, атрибуція, стереотипізація, ідентифікація, емпатія, рефлексія; культурними – норми й цінності, базові уявлення, досвід. Тому, працюючи з дітьми у напрямі розвитку основ міжкультурної комунікації, учитель має наголошувати учням на необхідності знання та врахування специфіки ціннісних орієнтацій партнерів по спілкуванню, що забезпечує успіх комунікації.

Для розвитку в учнів громадянської компетентності вчителю важливо проводити практичну роботу щодо формування толерантності дітей, учити їх приймати правильні рішення зі складних питань, розвивати вміння сприймати людину з іншою культурою, свідомістю. Учителю історії варто зважати на те, що активні методи допомагають розвивати толерантність як психоемоційну стійкість особистості та її терпиме ставлення до інших у різних планах: культурному, етнічному, професійному, ґендерному, особистісному, інтерактивні методи допомагають розкрити творчий потенціал, спонукають до новаторства, до вміння спілкуватися один з одним, спільного пошуку вирішення проблем.

Важливо також у школі проводити таку роботу, яка б давала можливість учневі переходити від пасивного споглядання фактів чи отримання інформації до активного пізнання загальнолюдських й полікультурних цінностей, норм й поведінкових ролей з метою позитивної їх соціалізації в полікультурному середовищі. Разом з тим у загальноосвітніх навчальних закладах має проводитися робота з розвитку в учнів основ між культурної комунікації, що дасть можливість дитині будувати стосунки з представниками інших соціокультурних груп, враховуючи позитивний досвід, набутий в школі.

Доцільною буде робота учителів, які викладають суспільствознавчі дисципліни, з дітьми в напрямі розвитку в них

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

етнічної ідентичності, яка допоможе їм не лише прийняти певні групові уявлення, усвідомити свою тотожність з етнічною групою, а й побудувати систему відносин та дій у різних міжетнічних контактах, визначити своє місце в громадянському суспільстві, засвоїти способи поведінки в межах своєї групи та поза нею, розвинути навички міжкультурної комунікації.

У формуванні в школярів уявлення про етнічну ідентифікацію віддається перевага суспільствознавчим дисциплінам. У межах цих дисциплін діти мають можливість познайомитися з термінами: «етнос», «нація», «особистість», «ідентифікація», «національно-культурні особливості», «звичаї», «традиції» тощо, збагнути роль мови у процесі самоідентифікації, познайомитися з історичним розвитком різних етнічних груп, проаналізувати їх взаємозв'язки та взаємовпливи, а також отримати відповідні знання про культуру (культури), які несуть батьки тощо.

Учителям, котрі викладають ці предмети, треба ретельно обирати навчальний матеріал під час формування в школярів уявлень про етнічну самоідентифікацію, ґрунтовно розкривати кожен критерій, за яким би школяр міг ототожнити себе з етносом, звертати особливу увагу на складнощі, що можуть виникати під час самовизначення.

Отже, розвивати громадянську компетентність важливо у процесі викладання суспільствознавчих дисциплін, бо саме зміст цих дисциплін сприяє формуванню знань, умінь, навичок, установок і цінностей дитини і спрямований на продуктивне їхнє життя у соціумі.

Література:

1. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-п>
2. Пометун О.І. Формування громадянської компетентності: погляд з позиції сучасної педагогічної науки / Олена Іванівна Пометун // Вісник програм шкільних обмінів. – 2005. – № 23. – С. 18–19.
3. Пометун О. Компетентнісний підхід – найважливіший орієнтир розвитку сучасної освіти / О. Пометун // Рідна школа. – 2005. – №4. – С.65–69.